

kumente brez kakršnihkoli podatkov, ki so nepogrešljiva in obvezna sestavina pri objavi: izvor, kje hranijo izvirnik, pojasnjevanje imen in kratic, dopolnilni podatki. Na koncu dela je še dodana bibliografija del, ki obravnava problematiko partizanskega šolstva.

Primerjava prvega in drugega dela med seboj pokaže na veliko razliko v kvaliteti in intenzivnosti obravnave, ki gre v škodo osnovnega šolstva. Medtem ko je srednje šolstvo sorazmerno podrobno in vsestransko obdelano, kar je verjetno posledica dejstva, da je avtor tega dela knjige opravljial v času narodno-osvobodilnega boja funkcijo vodje oddelka za srednje šolstvo in da je po vojni že večkrat pisal o tej problematiki, pa smo z obravnavo osnovnega šolstva lahko manj zadovoljni. Dejstvo, da je v knjigi srednjemu šolstvu, ki je bilo organizacijsko zajeto le v petih srednješolskih ustanovah, odmerjeno le malo manj prostora, kot pa osnovnemu šolstvu, za katerega lahko trdimo, da je bilo po kapitulaciji Italije na mnogih območjih množično, jasno opozarja na nesorazmerno obravnavo problematike, kar kričeče pojasnjuje zemljevid z vrisanimi osnovnimi šolami, učnimi krožki, potovalnimi šolami, učiteljskimi tečaji ter gimnazijami, objavljen pred stranjo 159. Zlasti je pomanjkljivo obdelano osnovno šolstvo na Primorskem, kjer so bile šole najštevilnejše in so imele zaradi dolgoletnega fašističnega raznarodovanja za primorsko ljudstvo še poseben pomen.

Bralec bi se želel tudi natančneje, ne samo načelno, poučiti o odnosu ljudske oblasti predvsem do osnovnega šolstva ter o življenjski in službeni poti vsaj vidnejših prosvetnih delavcev.

Vida Deželak

Tone Fajfar, *Odločitev*, Spomini in partizanski dnevnik, Druga dopolnjena izdaja, Založba Borec, Ljubljana, 1981, 554 strani.

Knjiga pomembnega družbenopolitičnega delavca Toneta Fajfarja slovenski javnosti ni neznana. Že pred leti je izdal prvo verzijo iste knjige, ki se od te razlikuje predvsem po tem, da jo dopolnjuje dokumentacija o dolomitski izjavi, očiščena pa je tudi »odvečnega navajanja raznih člankov in brošur, ki so bili objavljeni v prvi izdaji«.

Knjiga Toneta Fajfarja je razdeljena v dva popolnoma različna dela, ki se med seboj vsebinsko dopolnjujeta, časovno pa zajemata obdobje od aprila 1941 do osvoboditve. Naj že na tem mestu poudarim, da je pravzaprav velika škoda, da Tone Fajfar ni napisal tudi knjige spominov iz časa med obema vojnama, ko je bil med vodilnimi ljudmi (tajnik) Jugoslovanske strokovne zveze, krščansko socialistične sindikalne organizacije, najmočnejše pri nas. Spomini iz tega časa bi gotovo pomenili pomembno dopolnilo knjigi, ki je pred nami, čeprav imamo tudi za to problematiko znanstveno analizo dr. Janka Prunka »Pot krščanskih socialistov v OF«.

Drugi del knjige, dnevnik avtorja, obsega obdobje od 18. aprila 1943 do konca decembra 1944, ko so ga skupaj s tovariši poklicali v osvobojeni Beograd. V tem delu knjige, pa tudi v prvem delu, ne dajejo teže Fajfarjevemu delu ravno verodostojni podatki. Pri podatkih najdemo celo nekatere netočnosti, ki

pa so očitno nastale slučajno. To, kar po mojem mnenju daje knjigi največjo kvaliteto in zaradi česar se tudi spomini revolucionarja berejo kot roman, je neposrednost podajanja snovi. Avtor namreč v dnevniku spregovori z govoricu aktivnega udeleženca NOB, vendar pa ni iz stila pisanja, iz nizanja pomembnih in manj pomembnih dogodkov, omenjanja vseh mogočih ljudi in opisovanja svojih mešanih občutkov, nikjer razbrati poudarjanja, da je bil med vodilnimi ljudmi našega narodnoosvobodilnega boja. Ni ga sram priznati, da se je bal smrti, da ga je bilo strah za usodo žene. Enako neposredno piše o dolomitski izjavi in problematiki krščanskih socialistov v Osvobodilni fronti, kakor o tesnobnih in negotovih časih njegovega konspirativnega bivanja v Ljubljani. Z drugimi besedami, Fajfarjeva knjiga v marsičem prikazuje težke dni narodnoosvobodilnega boja in revolucije v vseh njunih razsežnostih.

Ob povedanem seveda ne moremo prezreti dejstva, da Fajfarjevi spomini kljub jasnosti in dokončnosti zapisanih trditev še vedno niso odgovorili na nekatera ključna vprašanja, ki izhajajo iz heterogenosti sestava Osvobodilne fronte in njenega stapljanja v trdno enotnost. Tako na primer Fajfar sicer trdi, da krščanski socialisti niso želeli ustvariti svoje stranke znotraj OF, s čimer oponira mnenju Borisa Kidriča, ki v času pred dolomitsko izjavo podobno ocenjuje položaj krščanskih socialistov v OF. Vendar ne glede na tovrstne »pomanjkljivosti«, ki to sploh niso, saj gre za memoarsko literaturo, katere poglaviti namen je vendarle osvetljevanje nekega zgodovinskega razdobja z besedami sodobnika, povejmo, da Fajfarjevi spomini poleg orisa NOB dajejo tudi marsikatero pojasnilo o položaju krščanske skupine v OF. Ob rob tej trditvi naj dodam še opazko, ki se mi ne zdi nepomembna. Iz Fajfarjeve knjige namreč da neke mere izhaja, da je bil Edvard Kocbek sicer spoštovan in ugleden član skupine krščanskih socialistov, zlasti zaradi njegovega intelektualnega potenciala, vendar ni bil nesporni voditelj te, po številu najmočnejše skupine v OF.

Prvi del knjige, ki sega od šestega aprila 1941 do 18. aprila 1943, ni pisan kot dnevnik. Lahko bi rekli, da gre za komentirane spomine, spomine, ki jih je avtor podkrepil še z izbranimi dokumenti. Tudi za ta del veljajo prej zapisane trditve. Od obeh omenjenih delov pa se nekoliko razlikuje zaključno poglavje, ki ga je avtor imenoval »Zadnji meseci«, v njem pa opisuje leto 1945 in svoje udejstvovanje kot sindikalistični predstavnik nove Jugoslavije, zlasti v tujini. Tu opisuje že »visoko politiko«. Besedilo je bolj kot prejšnja pisano s stališča državnika. Nič več ne gre za elementarni eksistenčni boj človeka in naroda, zdaj gre za afirmacijo rezultatov tega boja, za drugačen boj, brez puške. Tudi v tem poglavju nam Fajfar postreže z zanimivimi dogodki in podatki, predvsem ko opisuje prve mednarodne stike nove Jugoslavije na sindikalnem področju. Gre seveda le za fragmente, ki pa so karakteristični in ki nam že v tem času kažejo na začetke nekoliko kasnejšega spora v zavezniškem taboru, pa tudi našega spora s Sovjetsko zvezo.

Ob koncu poročanja o tej zanimivi in branja vredni knjigi žal že pokojnega avtorja, naj mi bo dovoljeno, da ga prav ob zadnjem poglavju nekoliko dopolnim. Ko govori o svojih londonskih stikih z »neko avstrijsko antifašistično organizacijo, ki je izdajala svoj tednik »Zeitspiegel« (str. 545), naj povem, da gre za politično raznoliko in široko organizacijo avstrijskih emigrantov s kratko FAM — Free Austrian Movement, ki je bila pod komunističnimi vplivom in se zato vanjo niso vključili socialisti, ki so zato v Londonu osnovali svojo orga-

nizacijo »London Büro der österreichischen Sozialisten«. Avstrijska emigrantska organizacija »Junges Österreich«, ki jo omenja na isti strani, pa je samo mladinski del prej omenjene organizacije, ki jo je vodil Fritz Walter, medtem ko je bil duhovni in siceršnji vodja njihovega glasila, današnji direktor Dokumentacijskega arhiva avstrijskega odporniškega gibanja Herbert Steiner.

Dušan Nečak

Janez Gradišnik, *Plamenica*, Založba Borec, Ljubljana 1981, strani 224.

Med Kajuhovimi nagradami za leto 1980 vzbuja posebno pozornost knjiga Janeza Gradišnika »Plamenica«, v kateri je avtor prikazal nove ali vsaj manj znane razsežnosti našega narodnoosvobodilnega boja. To so spomini avtorja na čas med minulo vojno, ko se je tako kot mnogo drugih slovenskih pregnancev, vključil v slovensko osvobodilno fronto v Zagrebu. Svojim spominom je dal leposlovno obliko — pripoved je strnil v šest novel, ki skupaj predstavljajo neko celoto. Pisane so v prvi osebi, povezuje jih pripovedovalec Matija — »preobčutljivi izobraženec«, kot ga imenuje avtor sam. Njegova pripoved je tako neposredna, življenjska, da bralec nehote občuti težo razmer, ki so vladale v Zagrebu, v središču tedanje »Nezavisne države Hrvatske«.

Vsebina novel je zgrajena na resničnih dogodkih, seveda pa je literarna obdelava zahtevala, kot pravi avtor, »da je snov drugače pregnetena, da so spremenjena ne samo imena oseb, temveč tudi njihove lastnosti, ter da so dejanja in dogodki premešani in postavljeni pred drugačna ozadja«. Vseh šest novel (Valjhun, Dve vreči moke, Narednik Ivica, Jure Samomir, Morda vohun?, Kako sem reševal sestri Jakopič) opisuje življenje Slovencev v Zagrebu in njihovo delovanje v osvobodilni fronti. Priznati moramo, da o slovenski osvobodilni fronti, ki je v povezavi s hrvaškim osvobodilnim gibanjem delovala v Zagrebu, ne vemo dosti, saj se te teme ni načrtno lotil še noben raziskovalec. Zato nam Gradišnikovi spomini, kljub literarni obdelavi, odkrivajo delček naše zgodovine, saj jim ne gre odrekati tudi dokumentarne vrednosti.

Doživeta pripoved odkriva bralcu vrsto človeških likov, ki zaradi svoje drugačnosti silijo k razmišljanju. Vojni čas, ki je posegel v njihovo usodo, je potisnil te ljudi iz vsakdanjega življenja v nove, nepredvidene razmere in pred nepričakovane preizkušnje. Nenadoma so se morali opredeliti za to ali ono stran, za sovražnika ali proti njemu, nekateri so to storili brez pridržkov, drugi, manj odločni, so krmarili med obema. Čeprav so osnovni motiv vsake pripovedi predvsem človeške usode v različnih situacijah, je nanizanih v njih precej dokumentarnih dogodkov in dejstev, predvsem pa je prikazano vzdušje v okupiranem Zagrebu, kjer je ves čas okupacije vladal strah pred nasiljem, blokadami, preiskavami, streljanjem, zapori, lakoto, strah za lastno življenje in za življenje sorodnikov, sodelavcev, tovarišev.

S posebnim doživetjem so opisane razmere v ustaških zaporih, kjer je vedno pričujoča grožnja smrti spreminjala človeške značaje, njihov odnos do soljudi, njihovo sprejemanje in odzive na različne dogodke in razmere. Tako je spo-